

VELLO HELK, Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536–1660. Med en matrikel over studerende i udlandet. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 101. Odense 1987. 445 s. 292,80 kr.

Med denne publikation kroner Vello Helk årtiers arbejde med at identificere og registrere danske og norske studerende ved over 60 europæiske universiteter eller andre akademiske lærestalter i perioden 1536–1660. Det er en imponerende præstation, som vidner om forfatterens lærdom, skarpsindighed og kompromisløse grundighed.

I bogens hovedafsnit (pag. 145–434) bringes en matrikel over 3.586 studerende (heraf 3.083 danske, 492 norske og 11 islandske studerende). Foruden navn på de studerende er her oplysninger om hjemsted, fødsels- og dødsår, eventuelt den pågældendes skoleby eller nærmeste kendte by, og som regel også slutstilling. For de flestes vedkommende tillige faderens navn, stilling og dødsår.

I de seks indledende kapitler redegøres der for studierejsernes baggrund, formål, finansiering, og den indflydelse de fik samt de kontakter, der blev skabt. Her fornemmes tydeligt det store overblik, forfatteren har over sit stof. Essensen af Helks viden fremstår på en sådan måde, at man føler, at han ikke alene har haft hver eneste af de 3.586 registrerede personer på et kartotekskort, men også at han næsten har talt med dem, har haft dem i hånden og fulgt dem på deres færd både under og efter studierejsen. I disse kapitler fremlægger Helk overlegent og elegant resultaterne af sine årelange studier. På intet tidspunkt virker de mange informationsmættede afsnit tyngede af forfatterens lærdom. Ej heller mærker man noget som helst af den pernyttengrynagtighed og overdrevne perfektionisme, som i nogen grad har præget mange af forfatterens artikler, ikke mindst i *Personalhistorisk tidsskrift*, om universitetsmatrikler, stambøger eller enkeltpersoner eller grupper af personer. Tværtimod må man sige. Det er sjældent i et videnskabeligt arbejde at se en forfatter administrere sin store lærdom så behersket.

Udenlandsrejser er et vigtigt socialhistorisk og kulturhistorisk fænomen. I stigende grad har det været genstand for historikernes opmærksomhed gennem de sidste 100 år, og i 1981 var universitetsbesøgene i udlandet før 1660 et hovedtema ved det nordiske historikermøde i Finland. I slutningen af forrige århundrede bragte H. F. Rørdam i *Kirkehistoriske samlinger* de første artikler om de tyske universitetsmatrikler. Større perspektiv inden for denne gren af den historiske videnskab kom der vel først med Henny Glarbos studier over danske adelsmænds udenlandsrejser fra 1560–1660 (*Historisk Tidsskrift* 9.R, 4.bd. 1926).

Konklusionerne af hendes vurdering af hvad udenlandsrejserne betød, holder vel stort set den dag i dag. Hun var også en af de første til at pege på, at det er nødvendigt at supplere universitetsmatriklernes oplysninger om indskrevne studenter med f.eks. oplysninger fra stambøger og rejsebøger. Men hvor Henny Garbo nøjedes med sporadisk at henlede opmærksomheden på denne eller hin stambogsindførelse, så har Helk påtaget sig det møjsommelige og trælse arbejde med systematisk at gennemgå alt, ja alt, hvad han overhovedet har kunnet fornemme fandtes af andre kilder.

Hvad der gør denne bog til så betydelig en videnskabelig landvinding er, at Helk allerede på et tidligt tidspunkt blev klar over, hvor mange informationer, der kunne hentes fra andre arkivgrupper til supplerings og også fornøden revision af de ofte mangelfuldt førte universitetsmatrikler. Det er først og fremmest stambøgerne, han har inddraget i sine undersøgelser. Over tusind stambøger, som gemmer sig i såvel danske som udenlandske, ja også nordamerikanske samlinger, er blevet gennemgået. Nyttige informationer om rejseruter og rejseliv er også hentet fra dagbøger, rejseberetninger, ligprædikener og i enkelte tilfælde også fra universitetsprogrammer.

Det er et gigantisk »nussearbejde«, Helk har præsteret, og han har stillet store krav til sig selv. De over 20.000 enkeltoplysninger om studerende er alle nøje blevet gransket og udsat for den strengeste kritik, inden han har ladet dem indgå i sin publicerede matrikel over de dansk-norske studerende i udlandet. Om forfatterens omhu og omhyggelige vurdering af alle sine indsamlede oplysninger vidner ikke mindst de afsnit, hvor han redegør for, hvorfor han ikke har medtaget denne eller hin person i sin matrikel. Der er langt flere end de 3.586 nævnte, som er blevet vejret og fundet for lette til at blive medtaget i Helks arkiver.

Blandt de tusinde personer er der enkelte, man især bemærker. Således de seks Ulfeldt-sønner, der på samme tid opholdt sig med præceptorer og tjenere i Geneve. Næppe nogen ringe udgift for deres far. En af sønnerne var Corfitz Ulfeldt, hvis udbytte af de mange års ophold i udlandet blev synliggjort både for samtiden og eftertiden, omend det vel først er senere det er blevet helt klart, at hans flirt med katolicismen ikke var så uskyldig endda. Alt taler for, som Helk yderligere har dokumenteret i en artikel i Kirkehistoriske Samlinger i 1987, at Corfitz Ulfeldt var katolik. Det hører også til Helks forskningsmæssige fortjenester, at han har fremhævet den tiltrækning, mange af de katolske universiteter havde på de unge nordboer. Ikke blot de berømte lærdomssæder i Frankrig og Italien, men også de knap så illustre jesuitiske universiteter i Østeuropa. Ikke mindst i årene omkring 1600, hvor »Klosterlasse« (Laurentius Nicolai Norvegus)

– den uheldige helt, som professor Lindhardt kalder hovedpersonen i Helks disputats – var i funktion og hvervede proselytter til læreanstalterne i Braunsberg, Olmütz og Vilna.

Det var dyrt at studere i udlandet, og der er gennem tiderne gjort flere beregninger over, hvor meget det kostede at have en søn eller flere studerende i årevis ved et universitet. Fra begyndelsen af dette århundrede blev det en udbredt opfattelse at anse de enorme summer, som blev anvendt til adeliges udenlandske studie- og dannelsesrejser for at være en af årsagerne til standens afmagt i 1660. Dette synspunkt er blevet modificeret ganske betydeligt i de senere år, hvor en række studier har vist, at udenlandsrejser vel nok var dyre, men også nødvendige, hvis unge adelige ville gøre sig håb om at få en karriere på Christian 4.s tid og senere. Det var ikke blot adelige, som drog på rejse i udlandet. Også mange borger- og præstesønner frekventerede et udenlandsk universitet, men det må nok betragtes som usædvanligt, at en almindelig sognepræst i 1596–1599 var i stand til at have fem sønner indskrevet ved universitetet i Wittenberg.

»Dansk-norske studierejser 1536–1660« er en rigtig *mandebog*, forstået på den måde, at den kun handler om mænd. Det er naturligvis ikke i sig selv odiøst, men trods alt tankevækkende. Hvor mange søstre – eller mødre for den sags skyld – har ikke været lidt misundelige på brødre eller sønner, som drog af sted. Mon det kun har været af hensyn til sønnen, at Sofie Brahe, Tyge Brahes lærde søster, i 1599 ledsagede Tage Thott først til Hamburg og derfra videre til Braunschweig? Helk er her af den opfattelse, at hun gjorde det, fordi der åbnede sig en mulighed for, at hun kunne træffe Erik Lange. Måske. Men mon ikke hun har tørstet efter at indånde lidt af luften i de akademiske miljøer i universitetsbyerne? De enkelte kvindenavne, som iøvrigt dukker op i bogens tekst, anføres kun i forbindelse med, at de optræder som bidragsydere til rejsende, enten sønner eller velbegavede, men uformuende borgerlige. Og så er der en mor, Margrethe Marsvin, som indskærper sine to sønner, at de skal holde sig fra kvinder. Jo mere man beskæftiger sig med skandinaviske ungersvendes studierejser i Europa, des mere forstår man hvorfor en ekstraordinært intellektuelt begavet kvinde som dronning Christina af Sverige måtte hungre efter at komme ud!

Det er nærliggende at sammenligne Helks bog med Lars Niléhn's »Peregrinatio academica. Det svenske samhället och de utrikes studieresor under 1600-tallet«. (1983). Emnet er det samme, men forfatterne er forskellige. Som den forsigtige videnskabsmand Helk er, viger han tilbage fra at drage så vidtgående slutninger som sin svenske kollega, der f.eks. opererer med 16 forskellige socialgrupper, hvor Helk nøjes med tre,

nemlig adelige, ikke-adelige og deres ledsagere (tjenere). Helk har heller ikke så store visioner om at lade studierejserne være en illustration af et perifert lands integrering i det europæiske system, ligesom han også er tilbageholdende hvad angår studierejsernes betydning for den sociale mobilitet.

I forordet skriver Helk, at han nærmest af helbredsmæssige grunde har set sig tvunget til at afslutte sine undersøgelser på nuværende tidspunkt, skønt han selv finder, at resultatet af hans studier er brudstykkeagtigt, og at flere spørgsmål kunne trænge til nærmere belysning. Han gør sig uforholdne bekymringer.

Det er et fremragende arbejde, som ville have været perfekt, hvis litteraturlisten havde været bedre. Helk havde ikke behøvet at være så beskedent, men kunne godt have givet mere lettilgængelige oplysninger om benyttet litteratur. Henvisningerne er der, men svære at hitte for de uindviede. Ikke mindst ville det have været en gevinst, hvis han i tur og orden havde anført sine egne mange artikler om emnet.

Kirsten-Elizabeth Høgsbro

HELGE KONGSRUD: Den kongelige arveretten til Norge 1536–1661. Idé og politisk instrument. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø, Universitetsforlaget, 1984. 366 s. 170 nkr.

Denne fremstilling er en omarbejdet hovedopgave fra 1976. Emnet er centralt: en undersøgelse af den kongelige arveret til Norge hhv. i en idéhistorisk og i en praktisk-politisk kontekst. Hovedvægten ligger på en analyse af arveretsskrifter fra 1640'erne og 1650'erne, men forf. har gennemarbejdet store mængder kilder og litteratur for at skildre arveretsdiskussionen 1536–1661. Alligevel præges skildringen af periodens politiske teoridannelse og de forfatningsmæssige rammer for arveretsdiskussionen af synspunkter fra ældre forskning. Her skal blot diskuteres to forhold: det danske forfatningssystem og den »monarkiske bølge«.

Forf. beskriver forfatningssystemet ud fra ærkebiskop Birger Gunner søns (B.G.) førreformatoriske overvejelser om valgriget. Iflg. B. G. havde rigsråd og indbyggere ejendomsret, medens kongen som valgt embedsmand (forvalter) kun havde brugsret til riget. Kongen overtog embedet på vilkårene i håndfæstningen, og fortsatte overtrædelser legitimerede oprør fra undersåtterne. Normalt gjorde man status i *interregnet*, der således fik en vigtig revisionsfunktion. Her formulerede rådet betingelser-